Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 97 1976

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1977

hade varit värdefull. Bergstrand påpekar i förordet att han nästan helt övervunnit frestelsen att göra bibliografien resonerande. Det oberättigade kravet att alltid vara systematisk och konsekvent hindrar tyvärr ofta bibliografer från att dela med sig av sina kunskaper.

Verkförteckningen är löpnumrerad och bibliograferna har på så sätt smidigt kunnat ge hänvisningar till omtryck. Just dessa mycket talrika hänvisningar torde komma att bli till stor hjälp för den Karlfeldtforskning som vill göra jämförande textstudier. Man kan strax konstatera att två tredjedelar av dikterna i Vildmarks- och kärleksvisor varit publicerade tidigare. Här och var lättas den bibliografiska texten upp med dikter eller diktcitat.

Bokbeskrivningarna kunde varit konsekventare främst vad gäller nya upplagor men man bör hålla i minnet att bibliografin är gjord för litteraturforskare som intresserar sig för innehållet i böckerna. Dock förtecknas en rad sällsynta bibliofilupplagor av flera av Karlfeldts verk.

1925 avböjde Karlfeldt att kritisera de dikter som Jan Fridegård sände till akademien. »Någon kritik vill och kan jag icke uttala; all poesi bör få växa fritt, på egen hand, på egen risk.» (Brev till Jan, 1967, s. 28.) Bibliograferna har symptomatiskt nog inte en enda recension av Karlfeldts hand att förteckna!

Den första avdelningen avslutas med en imponerande förteckning översättningar av Karlfeldts dikter.

Om Karlfeldts egen produktion trots allt inte blev så omfattande har detta inte hindrat att floran av skrifter kring Karlfeldt och hans diktning blivit ymnig. Nära halva bibliografins utrymme har gått åt att registrera böcker, recensioner, minnesartiklar etc. Till läsarens fromma har avdelningen strukturerats i 10 underavdelningar. Som nämnts avslutas bibliografin med några förträffliga register. Förutom ett omfattande personregister och ett verkregister återfinns ett signatur- och pseudonymregister som på många punkter kompletterar Per Anderssons uppslagsverk (Pseudonymregister, 1967). Det digra personregistret rymmer de flesta stora svenska författarnamnen, ett memento för den som händelsevis tror att en Karlfeldtbibliografi bara handlar om Karlfeldt. Att Afzelius och Bergstrand med denna förträffliga bok lagt grunden för kommande Karlfeldtforskning behöver väl knappast påpekas.

Ett annat imponerande arbete, denna gång en ensambragd utförd på fritiden, är Hans Sandbergs bibliografi över Stig Dagerman. Sandberg har enbart koncentrerat sig på Dagermans egen produktion men få har väl tidigare varit medvetna om omfattningen av detta författarskap. Oftast har det varit tal om en produktivitetskris. Sandberg räknar nu till över 2 000 nummer av Stig Dagermans hand och man har full förståelse för att de cirka 1 350 dagsverserna blott noterats med publiceringsdatum.

Dagermanbibliografin är kronologiskt upplagd och arbetar med sex underavdelningar: 1. Böcker (åren 1945–74). 2. Skönlitterärt (i tidningar och tidskrifter). 3. Journalistik (inklusive bok-, film- och teaterrecensioner. 4. Dagsvers. 5. Enkätsvar och intervjuuttalanden. 6. Inspelningar. Sandberg har förtjänstfullt vinnlagt sig om att alltid genrebestämma stoffet.

En trevlig typografisk utformning, teckningar och talrika välvalda citat gör bibliografin till något av en antologi.

Tack vare att Sandberg i fråga om enkäter, intervjuuttalanden etc. noterar övriga tillfrågade får t. ex. Ahlinforskaren via bokens personregister lätt ingångar till annars mycket svårfunnet material. Denna gedigna bibliografi handlar således inte bara om Stig Dagerman.

Bengt Brundin

Oluf Friis: *Den unge Johannes V. Jensen.* I–II. (Bind I 1873–1898, Bind II 1899–1902.) G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn 1974.

Da Oluf Friis 1964 faldt for aldersgrænsen som professor i nordisk litteratur ved Københavns universitet, havde han blandt andet godt en livslang beskæftigelse med vennen Johannes V. Jensens store forfatterskab at se tilbage på – og at fuldende.

Nu er slutstenen på denne del af Friis' virksomhed omsider ved at komme op at stå. Den omfangsrige to binds monografi om *Den unge JVJ* som kom i fjor, er ganske vist bare at betragte som soklen – under et monumentalt værk om hele JVJs liv og digtning; men det er ikke for meget sagt at monumentet allerede er en kendsgerning. Med omslagstekstens ord udgør de to bind »en i sig selv sluttet helhed, ikke en torso. De bærer *fortsættelsen* i sig«.

Om denne fortsættelse er det af gode grunde for tidligt at udtale sig i detaljer, men at hele værkets *rejsning* er i nøje overensstemmelse med Friis' forestillinger om JVJs forfatterpersonlighed, kan der ikke råde tvivl om. Samklangen mellem emne og fremstillingsform er endda så besnærende at man let overser at det er Friis der har komponeret den – og tror at man oplever stoffet tale for sig selv, som det så smukt hedder!

En sådan stilholdning er mere end dobbelt diskutabel. Det forfatter(skabs)portræt den formidler, er diskutabelt, og genren som formidlingen sker i – forfattermonografien – er diskutabel. Men først og fremmest er det diskutabelt at

Friis' stil ikke selv omfatter den diskussion den således rejser.

Vi tager det sidste diskussionspunkt først, men forinden skal lige påpeges hvad der er hævet over diskussion: *Den unge JVJ* er et fuldlødigt værk, overordentligt rigt på spændende stof og sobre karakteristikker, gennemlagret og gennemskrevet. Rent æstetisk er den sproglige udformning så godt som ulastelig. Friis skriver præcist så levende og stilrent at hans erklærede ønske om at nå et stort publikum, med en bredt anlagt, gerne romanagtig litteraturhistorie, burde gå i opfyldelse.

Vist er der da indløbet en del selvmodsigelser og unødige gentagelser i fremstillingen, og lidt flere litteratur- og krydshenvisninger kunne også have været på sin plads. Men den slags skønhedsfejl er nok uundgåelige i så stor en bog. For resten havde Friis sikkert selv opdaget de fleste af dem, hvis han havde udarbejdet et indeks til værket. Det savner man. Specielt et personregister, som en aldrig så rummelig indholdsfortegnelse ikke kan erstatte. Noteapparatet og de små ekskurser sidst i begge bind kunne også godt have været mere fyldestgørende og konsekvent indrettet. Det havde på ingen måde hæmmet opfattelsen af den løbende tekst men bare gjort dens anvendelse i opslagsøjemed betydeligt mere enkel og betryggende.

Det er imidlertid noget andet end disse små tekniske kalamiteter som forundrer mig ved Friis' bog. Den virker besynderligt langstrakt af så godt et håndværk at være. Det er som om forfatterens brede målsætning er blevet ham et påskud til bare at fortælle løs om alt han ved. »Mod skildringen af personlighedsbaggrunden, der optager tiden, miljøet og samfundet i sig, fremstår hele rækken af analyser: enkeltdigte, kortprosastykker og ungdomsårenes éngangsværker fra »Danskere« til »Kongens Fald««, står der i forordet (I, s. VIII). Man aner et farligt rodsammen i dette oplæg; retningsbestemmelsen indskrænker sig betænkeligt til det rent kronologiske »fra Danskere« til »Kongens Fald««. Og efter endt læsning må man da også sande at noget overordnet metodisk princip forekommer ikke i *Den unge JVJ*. Det betyder på den anden side ingenlunde at fremstillingen falder fra hinanden; Friis er ikke for ingenting en dyrker af balancens kunst, og desuden har han en pålidelig æstetisk intuition at holde sig en vis kurs efter.

Han forsøger endda at afstikke sin kurs med en metodisk forbemærkning: »Digterværket har sin egeneksistens, fæstnet i sproget; men det er min overbevisning, at fortolkningen af det færdige digterværk bliver mere konkret individualiseret, idet man ser, hvorledes netop denne personlighed yttrer sig« (I, s. VIII). Dette »men«, og hvad deraf følger, er imidlertid et alvorligt »men«! Enten gør det citatet til en tautologi eller til en selvmodsigelse. Fortsættelsen er ikke mindre dunkel: »Fortolkeren søger ikke sit eget ansigt genspejlet i digterværkerne, men nærer sig og udvides ved kontakten med digteren selv, hans temperament i held dets spændvidde og hans tilegnede kundskab«!?

Hvad Friis prøver at få sagt, både med dette citat og de foregående, er muligvis det samme som han gav udtryk for i forordet til sin *Den danske Litteraturs Historie I* (1945), nemlig at digtning helst bør læses ind i en slags åndshistorisk syntese. Så er det bare ikke nogen tilfældighed at syntesetanken udtrykkes så uklart, for også i praksis fungerer den hyppigt på analysens bekostning, – selv om sproget sjældent afslører det umiddelbart.

Der er særlig ét forhold som Friis' analyser kommer til korte overfor. Det er *tiden* hos JVJ. Som fortolkeren selv påpeger (II, s. 147), er tiden det store kors for digterens tanke og følelse, eftersom det er den der medbringer forestillingen om individets ophør og død. Men skønt Friis nærmer sig problemet ved adskillige lejligheder – fx. når digteren indtrængende anråber *nu'et* –, udebliver de forløsende ord gerne fra hans karakteristikker.

Mindst ét af de prosastykker han omtaler, det som hedder *Forsvundne Skove,* burde ellers være en godbid for fænomenologisk eller begrebsmæssig analyse; men Friis afstår. Tekstens suggestive tidsforestillinger bliver slet ikke lyst igennem analytisk, bare omkredset med en intelligent parafrase.

Undertiden er det mere en overdreven interesse for biomstændigheder som gør analyserne midtpunktsflyende, i *Forsvundne Skove* fx. at slaveejeren Korra minder om JVJs bedstefader, andre steder bagateller som vognportens bredde i digterens barndomshjem.

Hvor derimod Friis' sans for detaljer er en sans for karakteristiske detaljer, og hvor hans intuition og store viden kan binde detaljerne sammen, giver han fortrinligt indblik i forfatterskabet og skaber rum omkring det. I skarpe nærbilleder lader han læseren følge hvordan JVJs forfatterpersonlighed formes, samtidig med at vide personal-, kultur- og litteraturhistoriske udsigter åbner sig; en mængde specialundersøgelser af typen »JVJ og Norge« eller »JVJ og Politiken« kunne med største lethed udvindes af Friis' arbejde, og som faktasamling giver *Den unge JVJ* bedre indtryk af den litterære institution i Danmark omkring århundredskiftet end noget andet monografisk værk jeg kender.

Der er som tidligere sagt bare den bagside ved det hele at helhedsvirkningen er lidt af et stilistisk over-greb. Ikke på den måde at JVJ ensidigt fremstilles i fordelagtig belysning; så indforstået er fortolkeren heller ikke med ham. Han kan sluge JVJs »dyriske« kvindesyn (II, s. 79), men fjerner

sig fx. diskret fra en del af hans psykologiske forklaringer. Det vigtige er imidlertid at han, uanset sin skepsis og kritiske forståelse her og der, aldrig risikerer at kritikken slår skår i det helhedsbillede han bestandig har for øje.

I indledningen til bind I af *Den unge JVJ* fortælles at bogen er skrevet ansigt til ansigt med digterens livsmaske som udtrykker »ro og fattet harmoni. Det er JVJ i et lykkeligt øjeblik på sit livs middagshøjde. Sindets vældige kræfter [...] er her blevet tugtet og holdt i menneskelig og kunstnerisk ligevægt« (I, s. 3). Og som afslutning på bind II hedder det: »Det viste sig, at han [JVJ] var i stand til at tage verden op og bære den paany ... »rolig under sin Byrde««« (II, s. 290). JVJ kunne ikke have sagt det bedre! Forfattermonografiens ramme er helt enkelt gjort af forfatterens selvforståelse.

Men hvor meget af det vældige materiale, kendte og ukendte værker, breve (den store samling til Ernst Bojesen især) og poetiske udkast, skriftlige og mundtlige beretninger fra venner og bekendte osv., har Friis da ikke passet ind efter denne rammes krav? Selv er han lidt stolt over at have fået et helt kapitel frem om JVJs ungdomsår i Louns præstegård; men havde det ikke været rimeligere at bruge et kapitel på digterens brud som voksen med søsteren og forfatterinden Thit Jensen og det hun stod for? »Søsteren betragtede han én gang for alle som ude af sit liv og sin historie«, mener Friis (II, s. 127), og selv om han godt er klar over at »episoden« ikke forløb helt så smertefrit som det kunne lyde, glider han uden om den på knap en side. Det havde måske ikke været så flatterende for JVJ at undersøge sagen nærmere? Hermed antyder jeg ikke at Friis skulle være uhæderlig eller usaglig, blot at han har haft et ganske bestemt forfatterprotræt af JVJ for øje mens han skrev.

Nuvel, *Den unge JVJ* er blevet en omfattende afhandling endda. Noget dækkende indtryk af dens mangfoldighed kan slet ikke gives på så kort plads, men visse aktiver på dens resultatliste kan da kort remses op. Litteraturhistorisk kommer især Heine og Kipling til deres ret som digterens igangsættere; de ti kulørte føljetonromaner som JVJ i sin studietid skrev under pseudonym for opholdets skyld, drages for første gang i bogform sikkert og givende ind under forfatterskabskarakteristikken; også de to 90'er romaner *Danskere* og *Einar Elkær* bliver usædvanligt opmærksomme analyser til del, og i en vigtig sammenfatning erindrer Friis om at samtidsromanen *Einar Elkær* og visse himmerlandshistorier faktisk er samtidige. Det er disse sideløbende spor i ungdomsdigtningen som JVJs myteskabende fantasi suverænt lader mødes i en højere enhed da han skriver hovedværket *Kongens Fald.* (Igen er det *kontinuiteten* i forfatterskabet som Oluf Friis lægger vægt på at få frem).

De fleste af sine fine iagttagelser har Friis da også nedlagt i den 150 sider store omtale af dette værk. Som historisk og psykologisk roman er *Kongens Fald* aldrig blevet kortlagt så omhyggeligt før. Et utal af kilder graves frem, og i et konceptbilag kan man skridt for skridt følge hvordan romanen vokser fra lille til stort format mellem forfatterens hænder. Men Friis er ikke bare en udmærket fremmedfører i det tekstkritiske; overbevisende får man beskrevet hvordan romanens dobbelte (kultur)historiske baggrund i middelalder og renæssance – både Luther og Shakespeare, Columbus og Kopernikus spiller en vigtig rolle i Friis' dokumentation –, udnyttes psykologisk. Middelalderlig overtro anvendes fx. med symbolfunktion til at udtrykke hovedpersonen Mikkel Thøgersens »dybdepsykologi«, og om samme person siges det direkte at han hverken var i stand til at opleve en renæssancebefrielse eller en nåde og syndsforladelse som Luther prædikede.

Idémæssigt betragter Oluf Friis *Kongens Fald* som JVJs bolværk mod nederlagsstemningen efter 1864, og han bidrager i den forbindelse også til den inflammerede diskussion om Hamlet-motivet i bogen. Tidligere har romanen jo (af JVJ selv og hans eftersnakkere) været læst som et opgør med tvivlere. Andre (fx. Sven Møller Kristensen) har læst den modsat, som et opgør med stormere; og endelig har man sagt at den ikke er et opgør med noget som helst, fordi det er forfatteren selv der er dens hovedperson! (Jørgen Elbek.) Friis vil ikke rigtigt vide af nogen af disse læsninger og løsninger. Han er nærmest af den mening at et menneske står for fald i samme udstrækning som det savner styrken til positiv tvivl, dvs. til selverkendelse. Denne styrke savnede den faldende konge helt, og Mikkel Thøgersen besad den kun ufuldstændigt. Med dette har Friis vel nok nuanceret diskussionen, men samtidig er det som om hans forklaring ikke rækker til Mikkel Thøgersens konstitution. Begrebet »positiv tvivl« er i det hele taget mere i Oluf Friis' stil end det er i romanens.

Det er nu ikke særligt mærkeligt, for det som fascinerer Friis er slet ikke faldet som sådant, men fald*højden,* storheden i værket. Og med den er vi igen tilbage ved denne fortolkers særlige flair for det almene og livsbekræftende hos JVJ. For Oluf Friis er den unge JVJ manden som møjsommeligt lærer sig hvordan en utilbørlig hang til pessimisme og stedløs længsel skal skæres over og rettes til en hang til virkelighed; en mand med dolke-stil og respekt for kendsgerninger (jf. II, s. 19).

De mange perspektivforkortelser i JVJs forfatterskab bliver således fyldt ud og formidlet til en myndig og stærk forfatterprofil – i en stil med samme profil! *Den unge JVJ* restaurerer den sfinks som Jørgen Elbek slog i stykker med sin *JVJ* (1966), en bog som Oluf Friis allerede da mest havde ukvemsord til overs for. Elbek kunne imid-

lertid *bruges,* både af poeter og kritikere, og det kunne han fordi han uddybede en række i forvejen dybe kunstneriske erfaringer i den unge JVJs digtning og siden stillede dem som fordringer til den ældre digter. At resultatet så blev at en dybest set sublim nihilisme senere viste sig beskåret til en positivitet af lavere orden, som Elbek sagde, var dog ikke hans fejl, men den ældre JVJs. Nu er spørgsmålet: Kan *Friis'* værk bruges? Det kan det sikkert, eftersom det har flere fortrin frem for Elbeks. Men det havde været ulige mere spændende at bruge om Friis havde satset lige så højt som denne og anvendt sine mange kræfter på at belyse de spændinger i forfatterskabet som Elbeks lille bog så følsomt og brutalt fik blottet. Friis havde virkelig kunnet give spændingerne *fylde,* og *spændingsfylde* er ligesom ikke forfattermonografiers ringeste kvalitet. Men sådan skulle det ikke være!

Efter Elbeks bog kom (1968) Leif Nedergaards anden bog om *JVJ,* god for en del fakta, men ellers en antiklimaks. Senere fulgte Harry Andersens *Studier i JVJs forfatterskab* (1972). Det er Jensen forskningens bundskraber (udgivet som Festskrift af Københavns universitet!). Friis undgår dem begge mest muligt, og det tjener ham kun til ære. Men samtidig illustrerer det hvordan hans bog ligesom befinder sig mellem to stole eller – med et andet billede – forsøger at blæse og bevare melet i munden. Dens lødighed overgår sikkert Elbeks og dens materialebevidsthed helt sikkert de andre tos. Men den bliver i det lødige og materialebevidste. På den måde går den fri af Nedergaards og Andersens pekoral – men også af Elbeks fængslende konsekvens.

Typisk nok er Aage Schiøttz-Christensens værdifulde disputats *Om Sammenhængen i JVJs Forfatterskab* (1956; fot. optr. 1969) det værk som Friis erklærer sig i størst gæld til. Men det er også typisk at Friis er »bunduenig« med Schiøttz-Christensen i hans »polemiske hovedtese» (I, s. 276). Sammenhængen i JVJs forfatterskab er nemlig for Schiøttz-Christensen *modsigelsen* (mellem åbenhed og lukkethed) hos JVJ!

Man *kan* ikke blæse og have mel i munden. Men Oluf Friis er nok en af dem der bedst kan; han har sin stil! Alligevel – eller derfor – er det med lidt blandede følelser man ser frem til fortsættelsen på *Den unge JVJ.*

Poul Houe

Staffan Bergsten: *Östen Sjöstrand.* Twayne's World Authors Series 309. Twayne Publishers, Inc. New York 1974.

Staffan Bergstens monografi över Östen Sjöstrand innebär i dubbel bemärkelse något av en pionjärgärning. Det är första gången en svensk lyriker ur 50-talsgenerationen presenteras för internationell publik genom en separat studie i bokform. Och bortsett från ett par tidigare uppsatser av Bergsten (i *BLM* 1970 och *SLT* 1971), vilka i bearbetat skick ingår i den föreliggande monografin, har Sjöstrand knappast varit föremål för litteraturvetenskaplig uppmärksamhet här hemma heller. Bergstens bok, som på ett relativt begränsat utrymme innehåller mycket av värdefull information, fyller därför ett behov och borde snarast möjligt ges ut också i en svensk version.

Monografin är skriven på engelska, och det märks att författaren vänder sig till läsare som inte förväntas vara särskilt förtrogna med svenska förhållanden och svensk litterär tradition. Ibland har därför bakgrundsstoffet fått breda ut sig på Sjöstrands bekostnad, men detta är väl i de flesta fallen ofrånkomligt. Något tveksam ställer man sig dock, när resonemangen inte rör specifika svenska förhållanden utan behandlar den allmäneuropeiska litterära och idémässiga traditioner (t. ex. s. 128–133); en del av denna bakgrundsteckning kunde med fördel ha kortats ned för att bereda plats för analys av det som ändå är bokens huvudämne: Östen Sjöstrands lyrik.

Det är också här jag finner bokens svaghet ligga: att den endast fragmentariskt ger en föreställning om Sjöstrands verkliga kvaliteter som diktare. I Robin Fultons engelska översättning, som Bergsten använder sig av, ter sig Sjöstrands dikter rätt mycket som efterklang i den eliotska traditionen – men så upplever man ju inte originalen. Jag kan emellertid mycket väl förstå Bergstens svårigheter och utifrån dem förstår jag också hans disposition av framställningen. En stilanalys är självfallet omöjlig utan att man utgår från de svenska originaltexterna – och att diskutera dem är ju inte tänkbart inom ramen för Bergstens bok. I stället för att sätta dikterna själva i centrum har han därför valt att i första hand behandla omständigheter kring dem och det idéstoff de gestaltar.

Boken består av fyra kapitel. Det första ägnas åt en teckning av Sjöstrands biografi, där en av huvudkällorna varit Sjöstrands egna självbiografiska anteckningar. Huvudparten av detta första kapitel ägnas dock åt en genomgång av Sjöstrands hela författarskap och åt ett försök att teckna huvuddragen i hans utveckling. Det är skickligt gjort – en komprimerad och informativ genomgång av de viktigaste stadierna i författarskapet fram till 70-talets början.

Detta första kapitel ger den nödvändiga bakgrunden för de tre följande, som behandlar Sjöstrands författarskap utifrån var sin aspekt: hans användning av musiken som inspirationskälla och som mönster för den poetiska strukturen, hans införlivande av den moderna naturvetenskapen med det poetiska språket och med diktens ämne,